

most alkothatunk képet arról a sajátos elbeszélő stílusról, amelyet alkotójuk mintegy saját maga számára teremtet meg. Füst Milán nem tartozik a termékeny novellisták közé, viszont az a 12 elbeszélés, melyet a *Vétellen találkozások* tartalmaz, minden egyes nekifutással egy-egy új formaproblémát old meg és ugyancsak új világba vezet.

Van elbeszélése, amelyik jóformán egyetlen hosszan kitarított hangon elmondott életgyónás, mint a *Cicisbeo*, ez a renaissance környezetbe helyezett, tökéletesen vésett és mégis teljesen lírai, amellel sűrű-történesí monolog. Máskor megbontja az élmények síkját, mint a *Két ballada egy édesanyáról*, amelyben az időbelileg előbb történt epizód kerül, mintegy csattanóként a történet végére, hogy annál jobban alá tudja húzni annak jelentőségét. Néha teljesen szervetlennek látszó elemeket is belevesz, megint csak azért, hogy a lendítőkerék ritmusa szerint meg tudja őrizni a mindennél fontosabb dinamikát. Hangváltására jellemző, hogy a „könnyű műfajban” is kísérletet tesz, ami nála azt jelenti, — itt az *Emléklapok Holdacska* címmel elbeszélésre gondolunk —, hogy az eredetileg Boccacciós ötletet, ezt a mindenestől pikáns és neveitől adomát megmártja életismeretének és életátérzésének „keserű levében”. Ugyanez a filozófia szólal meg a *Mit tudom én* tértétsorozatában, de olyan élménygazdaságon; a realitásnak olyan sűrű közege keresztül, hogy az impresszionizmus kusan hangzó cím megtelik élesen látott, ha golyok fantasztikumba is hajló valósággal. Néha egész könnyedén, szinte világiasan játszik, mint a *Yorki herceg születésnapja*-ban. De ez a játék egyúttal bírálatot és leleplezést is jelent. Az éremnek másik oldalát mutatja meg abban a dzsentri-történetben, amely sűrített borzalmával, fülledt tárgyilagosságával mintegy a halálharangot kondítja meg egy történelemből kiesett „történelmi osztály” felett. És vannak olyan hangjai is, melyeket mintha saját költői lantjáról lopott volna el: tiszta és kezesztilcsilllogó emberi panasz, mint az *Aladin apja sírjánál*.

Füst Milán novelláit a „tudós költő” formálta remekké. Még így, mostani formájukon is átérzik a költő fegyelme, mely nem nyugszik, míg meg nem találta a tökéletes szót. S valóban, az olvasónak erős a kísértése, hogy elvonat-

koztató remekműveket érezzen bennük, ha nem kellene minden sorban és minden fordulatban éreznie a nagy művészet leghitelesebb bélyegét: a *paracsolóerejű valóságot*.

SOLYMOS IDA

HALÁSZ GÁBOR: AZ ÉRTELEM KERESÉSE. (Franklin.)

Ez a könyv Halász Gábor egyetlen — még életében megjelent — tanulmánygyűjteménye, ő írta a kötet élére, Bessenysi-tanulmánya egyik alcímét, „az értelem keresését”. A kötet elé Keresztúry Dezső írt bevezetőt: néhány jellemző vonással rajzolja meg Halász Gábor emberi-írói portréját és tragikus életútját, amely a balti tábortban ért véget, ahol az embertelen barbárság áldozataként pusztult el 45 éves korában. „Csodálatos illúziója sok irodalomtörténésznek, hogy végeredménynek hiszi a kiindulópontot — írja Halász Gábor Kazinczy-tanulmányában. — Ha sikerült az egyént a korban elhelyeznie, gondolataiban a hatásos szövevényét felfedni, lelkére illeszteni a „klasszikus”, „romantikus”, „barokk”. „felvilágosodott” jelzőket, úgy érzi, elvégezte feladatát. Valójában az elemzés akkor kezdendő munkája elől, csak kényelmes fogalmak mögé menekült. . . . A korszellemmel megjelölés nem megoldás, hanem probléma, nem felelet, hanem kérdés. . . .

Ezekben a mondatokban nemcsak a kor irodalomtörténetírásának a kritikáját adja, hanem saját módszereit is kijelöli. A hat tanulmány azt bizonyítja, hogy gyakorlatban is megvalósította módszertani elveit: bemutatja a gondolat-árnyalatok széles skáláját, a hatások ezerarcú tükröződését. Elsősorban a lelkiismeretes pozitívizmus emeli ki életművét a szellemtörténeti iskola követőinek munkái közül. Ahogy egy művet, egy embert vagy egy kort megközelít, *kiindulása* többnyire azonos a szellemtörténeti iskola módszerével: nála is a *szubjektív élmény* választja ki a problémákat, a saját lelkiállapotával rokon, vagy rokonnak érzett műveket, embereket, korokat választja ki, amelyekre belsőleg rezonál. De amint sikerült behatolnia az idegen valóságba, a szubjektív rökönérzés mellé, nála egy *új szenvedély párosul*: az értelem keresésének láza, a pozitív tények és összefüggések teljes feltárásának szenvedélye. A természettudományos felfedező módján

hisz a valóságnak — a *kutató személyétől függetlenül létező* — objektív törvényeiben, amelyek csak részleges kutatómunkával tárhatók fel. Az „értelem keresése” tehát nemcsak felelet a kor tudományos felületességeire, hanem irodalomtörténeti kutatásának végső főrekvése is.

Halász Gábor sűrűn utal az irodalmi jelenségek társadalmi kapcsolataira és ha nem is mutatja ki az összefüggések teljes láncolatát, az irodalom társadalmi és történelmi kapcsolatainak figyelembevételével nagyobb távlatba tudja állítani felfedezéseit, mint irodalomtörténetíró és esszéista kortársainak legtöbbje.

Az iskolás leírásokban színét-ízét vesztett történelmi portrékba mély átéléssel életet tudott lehelni. (Kazinczy emlékezte. A fiatal Széchenyi, a bihari remete.) De ebben is mentes maradt az elmult évtizedek tudományos túlzásától, az „elpszichológizálástól”. A divatos „pszichológiai portrék” általában hitelesebb jellemképet adtak a tanulmányíróról, mint a modellről. Halász Gábor Kazinczyt is, Besseneyt is *emberi kapcsolataikkal* rajzolja meg: amint a vetélytársaikkal szellemi párbajukat vívják, amint egy baráti levélben, a sorok között odamondanak egymásnak, vagy kifakadnak egy harmadik ellen. *Páratlan érzékenységgel rezonál az emberi relációk egyensúlyjátékára.* Ez a módszer klasszikus arányokat nyer a két legértékesebb tanulmányában, a fiatal Széchenyiről rajzolt arcképben. Széchenyi naplójából vett idézetekkel tölti meg a tanulmányt, lapokon át csak épphogy kommentálja az idézeteket, mégis *valóságos drámai feszültséget érzünk* a tanulmány minden fejezetéből.

A kötet időrendben utolsó tanulmánya az 1937-ben megjelent Proust-tanulmány. Babits, Szerb Antal, Gyergyai Albert, Németh László mellett Halász Gábor is felmérte a prousti mű világát.

Halász Gábor későbbi tanulmányai még nem jelentek meg könyvalakban. „Későn indul, ez az első könyv, de talán még haszonnal”, — írta az első kiadás előszavában, Aki Halász Gábor tanulmányai közül csak ezt a hatot ismeri, könnyen szerzői frázisnak véli ezt a szabadkozást. Pedig valójában egy életpálya elfordulását jelzi: mikorra ez a kötet napvilágot látott, Halász Gábor jelentős mértékben közelebb jutott a

realizmus elveihez. Pályájának ez a második szakaszát Lukács György emlékbeszéde, Sötér István* és legújabban Lengyel Balázs** tanulmánya mérte fel. Ismertelünkben elsősorban azokat a yonásokat emeltük ki ezekből a korai tanulmányokból, amelyek Halász Gábor második korszakának már legjellemzőbb tulajdonságai voltak.

VARGHA KÁLMÁN

J. SUR: HAJRÁ, ELŐRE! (Új magyar könyvkiadó.)

„Mi már nem vagyunk ugyanazok az oroszok, akik voltunk az 1917. év előtt, és Oroszország sem ugyanaz már és a mi jellemünk sem ugyanaz.” Ezt mondotta nemrégén Zsdanov, a Bolsevik Párt egyik fő ideológusa, a haladó emberiség ezévi nagy halottja. Sur könyve szinte eleven bizonyítéka ennek a mondásnak. Pontos számadatokkal, grafikonokkal, ábrákkal találkozunk a műben, amely hatalmas, a kapitalista országok számára hihetetlennek tűnő fejlődést tár elénk a cári Oroszországtól a mai Szovjetunióig. Nem üres adatsorolással állunk szemben de a történeti fejlődés eseményeinek bemutatását a leghitelesebben támasztják alá ezek az adatok. Sur igen szívesen, élvezetesen írja le mondanivalóját és munkájával egészen sajátos műfaiát adja a gazdaságpolitikai beszámolóknak. Élesen láthatjuk a kapitalista országok módszereit, ahol nagy ívben emelkedik ugyan a termelés görbéje, gyorsan nő a tőkések haszna, csak a dolgozó nép életszínvonala marad alul továbbra is. Így növekszik egyre a nyomor a bőség közepette. Csak szocialista állam tudja megteremteni azt, hogy amilyen arányban nő a dolgozók igénye, olyan arányban nő a termelés is. Ezért nem lehet sohasem válság vagy munkanélküliség a Szovjetunióban.

Nehéz, küzdelmes utat kellett azonban megtenni addig, amíg a Szovjetunió idáig elérkezhetett. Az óriási, gábonában bővelkedő orosz birodalom ugyanis az első világháború idején is a koldusok országa volt, amelyből még ráadásul különféle külföldi érdekeltségek húzták a maguk hasznát. Lenin és

* Sötér István: Játék és valóság (tanulmánykötet), 1946., 135. l.

** Lengyel Balázs: Csillag, 1948. decemberi szám.